Key words: *education, school, mythological discourse, subjectivity, of Myth, philosophy, essential fetches of philosophical discourse, religious text and education.*

Мозгова Н. Г.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ФІЛОСОФСЬКА СПІЛЬНОТА КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ У XIX СТОЛІТТІ

Темою статті став аналіз місця та ролі філософських наук у системі вищої університетської і духовної освіти в Російській імперії у XIX столітті. Автор зупиняється на головних наукових та освітніх завданнях, які мала розв'язати філософська спільнота Київської духовної академії.

Ключові слова: *філософська спільнота, богословські науки, філософські науки, церковно-практична і науково-академічна максими вищого духовного закладу.*

Вступ. На початку XIX століття було засновано (або реорганізовано) Дерпський (1802), Казанський (1804), Харківський (1804) університети, Петербурзький педагогічний інститут (1804). Було також заплановано відкриття чотирьох духовних академій: Петербурзької (1809), Московської (1814), Київської (1819) і Казанської (1842), хоча останні дві були відкриті значно пізніше, ніж це планувалось.

В Україні в цей час відбувались аналогічні процеси. Вищу освіту тут репрезентували Харківській університет (1804), Рішельєвський ліцей в Одесі (1817), ліцей в Ніжині (1820), Київська духовна академія (1819), університет Св. Володимира в Києві (1834). Щодо київської школи професійної філософії, то вона об'єднувала у XIX ст. як творчу діяльність викладачів університету Св. Володимира, так і Київської духовної академії (далі КДА).

Постановка завдання. Чому вважаємо за потрібне звернутися до подій тих давніх часів, зокрема до аналізу місця та ролі філософських наук у системі вищої світської і духовної освіти? Справа у тому, що в наші часи повторюються схожі умови, за яких опиняються філософські науки в системі сучасної вищої освіти (як гуманітарної, так ти більше і технічної).

Основна частина. Філософські науки за Статутом 1814 р. були в академіях (у тому числі і в КДА) базовими щодо вивчення наук богословських. Читалися вони протягом першого і другого навчальних років у обсязі 10 годин на тиждень. Зазначимо, що словосполучення "богословські науки" та "філософські науки" взяті зі звичного академічного лексикону тих часів. За статутами 1869 і 1884 рр. обсяг викладання філософських наук у духовних академіях не зменшувався, як це було у світських закладах, тим більше, ніколи не закривалися філософські кафедри і не заборонялося викладання філософії, як це сталося 1850 р. в університетах імперії.

Як відомо, до 1850 р. при всіх університетах Російської імперії, а також при Рішельєвському ліцеї та Головному Педагогічному інституті існували кафедри

філософії, де читалася логіка, психологія, теорія пізнання, метафізика та історія філософії. З 1850 р. викладання філософії було обмежено лише логікою і психологією до "особливого повеління". Останні дисципліни було доручено читати професорам богослов'я, хоча спочатку Святійший Синод був проти такого рішення, а саме поєднувати в одній особі викладання таких несумісних дисциплін як богослов'я, логіка, психологія, але остаточне рішення прийняв імператор Олександр II.

Розпочалися гоніння на філософію з початку 1850 р., коли міністру народної освіти кн. П. Ширинському-Шихматову було доручено представити свої міркування з приводу корисності і доречності викладання філософії в університетах у зв'язку з революційними подіями в Європі. Ось що відповів міністр: "що стосується історії філософії та критичного розгляду філософських систем, то хоча їх викладання і могло бути доречним для запобігання помилкових поглядів у молодих людей за умови більшої переконливості спростувань ніж доводів на користь цих поглядів, ...але оскільки остання умова далеко не завжди буде виконуватись позитивно, то це може призвести тільки до небажаних наслідків, а саме до появи сумніву та омани, **а тому значно кориснішим та безпечнішим буде зовсім не торкатись цих філософських дисциплін** (виділено нами – *Н. М.*)" [4, с. 512]. До речі, кафедра філософії була залишена тільки в Дерпському університеті, але й тут студенти православного віросповідання підкорялися загальному правилу – слухати лекції з логіки і психології у професора богослов'я. "Особливе повеління" було скасовано тільки через 10 років, а кафедри філософії на місцях були відновлені ще пізніше.

Філософію в академіях, зокрема в КДА, цінували. Вона вважалася неперевершено цінним засобом здійснення двох головних максим загальної місії вищого духовного закладу. Перша максима – освітня, спрямована була на формування високого рівня гуманітарної наукової ерудиції. Друга максима, – виховна, з одного боку, вона робила академії "*виховними* (виділено автором – Н. М.) закладами, що готують в особі випускників-богословів певним чином настроєних служителів церкви" [7, с. 317]. З другого, – вона спрямовувала освітньо-виховний процес на вироблення у майбутніх церковнослужителів навичок виховання пастви, "настроювання" своїх віруючих. Виховна максима "в очах церковного уряду завжди брала гору, або, у всякому випадку, переслідувалася ним найбільш щиро" [7, с. 317-318]. Коли церковно-практичні (виховні) спрямування стикалися з науково-академічними, "саме останні незмінно приносилися у жертву першим" [7, с. 318].

Виконання двох вищеназваних вимог забезпечувалося філософськими науками, які викладалися на "нижчому" відділенні Академії. Протягом першого навчального року студентам читалися історія древньої філософії, логіка і психологія. У другому навчальному році – історія нової філософії, метафізика та моральне богослов'я [див.: 6, с. 359]. До 1831 р. філософські науки в КДА читалися латиною, після – російською. Згодом професорам філософії дозволяли читати власні авторські курси, що розроблювалися із врахуванням закордонних віянь. З прийняттям нових статутів (1869 та 1884 рр.), змінилася адміністративна структура академії, вимоги до управлінських посад, але філософія і філософська професура зберігали свій високий статус. Правда, у

1843 р., з ініціативи митрополита Філарета в КДА до філософських наук приєдналася ще одна – педагогіка, яку викладали професори філософії протягом останнього року академічного курсу [див.: 6, с. 361].

Слід підкреслити, що не меншого значення надавалося вивченню філософії і в середніх навчальних закладах – семінаріях. Зокрема, у Статуті семінарій 1808 – 1814 рр. підкреслювалося, що "філософські науки можуть викладатися у двох різних відношеннях: по-перше, щоб надати вихованцям знання про поняття, визначення, які вживаються у філософії. Це є вивчення філософської термінології. Друге відношення, у якому можуть викладатися філософські науки – це виклад поглядів найвидатніших філософів та їх співставлення між собою, ...тобто це надання вихованцям знань про істинний дух філософії та напучення їх на філософські дослідження. Перше повинно здійснюватися у семінаріях, а до другого необхідно зробити тільки перші кроки" [5, с. 142].

Протягом ста років існування КДА в ній працювало майже півтора десятка викладачів філософії. Звичайно ж, на викладацьку роботу потрапляли й випадкові люди, які довго не затримувалися на кафедрі і через рік або два переходили на інше місце роботи. Водночас це не заперечує того факту, що саме в КДА склалася самодостатня філософська спільнота, зі своїми оригінальними світоглядними уподобаннями, традиціями, відображеними у спадку її найяскравіших представників. Цю філософську спільноту в науковій літературі ще називають київською релігійно-філософською школою (така назва більше прижилася в Україні) або київською школою філософського теїзму (таку назву вживають дослідники з Росії) [див.: 1; 2; 3].

Теоретико-дослідницькі пріоритетні напрями філософської спільноти КДА значною мірою визначив Статут 1814 р.: "Поряд з Писанням у якості вчителя "істинної філософії" в "Статуті" був рекомендований Платон з послідовниками своїми, котрі були в стародавній і новий час" [цит. за: 8, с. 238].

Зрозуміло, що схильність до платонізму і Одкровення була притаманною не лише КДА, але неможливо заперечити й того факту, що найкращим чином вона зреалізувалась саме в працях випускників і викладачів КДА, а саме у перекладі та історичних, філологічних і філософських коментарях В. Карпова до праць Платона, у творах І. Скворцова, зокрема у праці "Про філософію Плотіна", у Й. Міхневича. В його праці "Про успіхи грецьких філософів...", в багатотомному проекті Ор. Новицького, ідеєю якого була єдність платонізму і Одкровення, в працях П. Юркевича, П. Авсенєва, П. Ліницького.

Окрім здійснення загальних і теоретичних прихильностей до Одкровення і платонізму, типологічні особливості філософської спільноти КДА розкриваються ще й у похідних від її фундаментальних засад. Перерахуємо ці похідні, слідуючи за розділами філософії. У метафізиці, в онтології як підрозділі метафізики, це – ідеалізм, в теології – теїзм, в спекулятивній психології – спіритуалізм. У діалектиці платонізму з вкрапленнями гегелівської концепції розвитку – це вже згадуваний історизм, розбавлений християнською есхатологією. В гносеологічних уподобаннях спільноти незаперечним був постулат про пізнаванність тварного світу природними засобами

(психічні здатності людини та інструменти пізнання), а нетварного – умоглядом і засобами логіки. В антропології домінувала ідея тварності людини та її богоподібності. На відміну від традиційного "психо-фізичного" дуалізму душі та тіла, антропологія представників кафедр філософії КДА (П. Авсенєв, П. Юркевич) цілком у дусі Платона вводить третю ланку – дух, пов'язуючи його із серцем.

То ж говорячи про київську духовно-академічну філософію, підкреслимо, що вона в КДА існувала, і її питома вага у навчальному процесі була досить вагомою. Так, філософія була підлеглою наукою щодо богословських дисциплін. Так, вона розв'язувала задачі, котрі лише забезпечували головну місію академії – освіту і виховання богословів. Але як це їй вдалося? Чи виробила вона ефективні парадигми розв'язання цих задач, парадигми, які окрім всього іншого конституюють її існування?

Відповідаючи на ці питання, зупинимося на переліку головних завдань, що їх мала розв'язувати філософська спільнота КДА, і звернемо увагу на зразки їх розв'язання.

Важливе місце серед таких завдань, згідно з розповсюдженою у тогочасних духовних академіях думкою, займає формування історико-філософської культури, яка принесла духовенству старовинну репутацію "філософського прошарку" [7, с. 208], оскільки "вступ до кола богословських наук чи основне богослов'я зовсім є немислимими без знання історії філософії" [7, с. 209]. Чи забезпечувала філософська спільнота КДА розв'язання цього завдання? Так. Про це свідчать і її традиційна увага до історико-філософської проблематики в ході читання навчальних курсів, і чисельні друковані та рукописні праці.

Наступним завданням, розв'язання якого забезпечувалося представниками філософської спільноти КДА, було формування метафізичної культури як передумови розуміння, аналізу, викладу і обґрунтування теологічних, психологічних, онтологічних і космологічних проблем. Саме метафізиці, перш за все, ставилося, в обов'язок "виправдовувати віру батьків", відігравати роль "друга-порадника" [8, с. 241]. Метафізика КДА відрізнялася від аристотелівської, томістської, вольфіанської, гегелівської тощо своїми платонічними уподобаннями. Для її київських адептів і вона, і сам Платон були "вступом до святоотческого умогляду" [8, с. 241]. Платонізм і в розв'язанні метафізичних завдань був головною парадигмою філософської спільноти КДА.

Підготовка до метафізичних розмірковувань вимагала від вихованців КДА методологічної культури, а цю культуру забезпечувала логіка, яка споконвічно була методологією метафізики. "Вивчення логіки, – писав професор МДА П. Тихомиров, – у якості особливого предмету, якщо воно супроводжується ще практичними вправами у складанні прикладів та схем, у вирішенні логічних задач, у розборі доведень та визначень, в аналізі софізмів, повинно привчати учнів до осмислення процесу розкриття тієї чи іншої думки та її засновків. ... Людина, яка вивчала логіку, скоріше помітить методологічні недоречності будь-якої теорії. ...Підготовка з логіки допоможе людині у виробленні свого власного світогляду" [7, с. 204].

Ще одним завданням філософської спільноти КДА було прищеплення

теоретико-пізнавальної або гносеологічної культури, корисної одночасно для богословських, математичних, природничо-емпіричних наук, котрі вивчалися в Академії. Особливістю київської парадигми розв'язання цього завдання нерідко вважають те, що її складав "єдиний континуум ідей і знань, а ... синергизм психології і релігійної філософії був відмінною рисою саме київської школи" [3, с. 45-46]. З цим положенням можна було б погодитися, якби синергія релігійної філософії з психологією не мала місця і в інших школах. За статутом 1814 р. всі духовні академії мали орієнтуватися на "сердечне богослов'я" і одним із завдань своєї місії мали "освіту внутрішньої людини" або людської душі [див.: 8, с. 184], а наукою про останню є психологія. До того ж саме психологія допомагала здійснювати виховну максиму освітньої місії академій. Спочатку як частина метафізики, або спекулятивна психологія з вкраплюваннями містики (у П. Авсенєва), а потім після В. Вундта – як досвідна психологія з ключовим поняттям апперцепції, дуже зручним для психологічного "настроювання" і студентів і їх майбутньої пастви. То ж і спочатку, і потім психологія поєднувалася з метафізикою, моральним богослов'ям (етикою). А коли нова досвідна психологічна наука, котра займалася пізнавальними здатностями людини, відкрила свій гносеологічний потенціал (гносеологія тоді була у лоні метафізики), психологію почали об'єднувати з логікою. На нашу думку, саме логіко-гносеологічно-психологічна проблематика утворила унікальну парадигму розв'язання освітньо-виховних завдань як для духовно-академічної філософії загалом, так і для її київської духовно-академічної філософії зокрема.

Висновки

Отже, філософська спільнота КДА мала й величезну наукову впливовість. Зокрема, І. Скворцов був добре знаним, авторитетним і, шановним в освічених колах всієї Російської імперії, саме він здійснив у викладанні філософії перехід від традиційного вольфіанства до кантіанства та інших філософських систем. До того ж він, як і О. Новицький, П. Авсенєв, С. Гогоцький працював професором в Університеті Св. Володимира і залишили, на думку таких істориків як В. Шульгін та М. Владимирський-Буданов, незабутній слід. О. Новицький був автором першої в Росії багатотомного видання з історії філософії, С. Гогоцький – автором першого в Росії філософського словника. В. Карпов був кращим перекладачем праць Платона у XIX ст., а Й. Міхневич – переніс філософські традиції КДА до Рішельєвського ліцею, де вплинув на зародження фундаментальних ідей "філософії загальної справи" М. Федорова, тодішнього студента. Згадаємо і про вплив П. Юркевича на Московський університет та В. Соловйова, зокрема. Таким чином, спадок науково-філософської спільноти Київської духовної академії вартий подальшого поглибленого вивчення і популяризації.

Література:

1. *Кирик Дмитро.* Київська філософська школа у першій половині XIX століття / Дмитро Кирик // Хроніка – 2000. – 1997. – № 17-18. – С. 127-139.
2. *Кузнецов И.* Славная киевская школа. Статья 1 / И. Кузнєцов // Новый круг. – 1992. – № 2. – С. 25-34.

3. *Ригин А. С.* Киевская религиозно-философская школа и русская парадигма / А. С. Ригин // Журнал практикующего психолога. – 2000. – Вып. 6. – С. 45-62.
4. Сборник постановлений по Министерству Народного Просвещения. – Том второй. Царствование императора Александра II. 1856–1864. / Министеоство Народного Просвещения. – СПб. : Синодальная типография, 1876. – III, 1140 с., 11.
5. Свод Уставов и Проектов Уставов духовных семинарий 1808 – 1814, 1862, 1867, 1884 и 1896 гг. / Святейший Синод. – СПб. : Синодальная типография, 1908. – XXV, 406 с., 116.
6. *Тітов Хв.* Стара вища освіта в Київській Україні XVI – початку XIX ст. / Хв. Титов. – К. : Друк. Укр. АН, 1924. – 433 с.
7. *Тихомиров П.* Философия в духовной семинарии. О духовных академиях / П. Тихомиров // Духовная школа. Сборник. – М. : Печатня А. Снегирёвой, 1906. – С. 315-348.
8. *Флоровский Георгий*, прот. Пути русского богословия / Георгий Флоровский, прот. – К. : Христианско-благотворительная ассоциация "Путь к истине", 1991. – 600 с.

Annotation

Mozgova Natalia. Philophiy unity of the Kyiv cleric academy in XIX century. *The theme of the article is the analysis and the role of philosophy sciences in the system of high and cleric education in the Russian empire in XIX century. The author studies the main scientific and educational issues of philosophy unity of Kyiv Cleric Academy.*

Key words: *philosophy unity, theological sciences, philosophy sciences, cleric-practical and cleric-academical characteristics of high cleric institute.*

Адаменко Н. Б.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ПАТАФІЗИЧНІСТЬ ПОСТМЕТАФІЗИЧНОГО МИСЛЕННЯ У КОНЦЕПЦІЯХ СУЧАСНИХ МИСЛИТЕЛІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

У статті відстежується зародження поняття „патафізика", його становлення у культурному і науковому дискурсі XX століття. Викривається зміст патафізики як парадоксальної науки про уявні рішення, її значення для формування постметафізичного мислення сучасності через прочитування концепцій теоретиків постмодернізму.

Ключові слова: *патафізика, постмодернізм, постметафізичне мислення, феномен, планетарна техніка, знак, симулякр, симуляція.*

Вступ. Становлення філософської думки мислителів другої половини XX століття відстежується у зміщенні онтологічної проблематики за яким можна угледіти симптоми теперішньої епохи. Говорячи про „теперішність" маємо на увазі деяку ситуацію, стан, внутрішній вигляд простору думки в якому ми знаходимося, до якого належимо, але про яке не в змозі скласти однозначного бачення. Все більш радикальним стає сам принцип сучасності, констатуючи ультрасучасність. І все частіше, кажучи про теперішність, аналітики згадують Задзеркалля Льюїса Керрола: щоби залишатися на одному й тому ж самому місці, слід поспішати, а для того, щоб рухатися вперед, треба поспішати вдвічі швидше.